

**KANCELARIA
SENATU**

BIURO ANALIZ, DOKUMENTACJI
I KORESPONDENCJI

Warszawa, 15 stycznia 2021 r.

BADK.DPK.133.209.2020

P10-128/20	Data wpływu petycji 10 grudnia 2020 r.
	Data sporządzenia informacji o petycji 14 stycznia 2021 r.

UBEZWŁASNOWOLNIENIE

TEMAT

ZNIESIENIE INSTYTUCJI UBEZWŁASNOWOLNIENIA

WNOSZĄCY PETYCJE: petycja zbiorowa

Stowarzyszenie Wiosna bez Barrier. Petycja poparta została przez 12 organizacji społecznych wymienionych w załączniku do petycji.

PRZEDMIOT PETYCJI:

Autorzy petycji wnoszą o całkowite zniesienie instytucji ubezwłasnowolnienia i zastąpienie jej systemem wspieranego podejmowania decyzji.

UZASADNIENIE WNOSZĄCYCH PETYCJE:

Zgodnie z uzasadnieniem autorów petycji ubezwłasnowolnienie polega na pozbawieniu albo ograniczeniu przez sąd zdolności prawnych danego człowieka z uwagi na chorobę tej osoby lub jej problemy natury psychicznej. Istnieją dwa rodzaje ubezwłasnowolnienia.

Ubezwłasnowolnienie całkowite oznacza zupełne pozbawienie danej osoby zdolności do czynności prawnych – czynności takie podejmuje ustanowiony przez sąd opiekun. Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie nie może samodzielnie dokonywać m.in. żadnych transakcji (zakupów, darowizn itp.), z wyjątkiem drobnych, bieżących sprawunków.

Częściowe ubezwłasnowolnienie zasadniczo polega na tym, że dana osoba może osobiście podejmować czynności prawne – jednak zgodę na konkretną transakcję musi wyrazić także jej kurator. Osoba ubezwłasnowolniona częściowo może samodzielnie rozporządzać swoim zarobkiem oraz przedmiotami oddanymi do jej swobodnego użytku.

Zgodnie z art. 62 ust. 2 Konstytucji RP osoby ubezwłasnowolnione prawomocnym orzeczeniem sądu są pozbawione prawa do wybierania. Według obecnego stanu prawnego osoba ubezwłasnowolniona całkowicie nie posiada praw wyborczych ani zdolności do czynności prawnych. Celem instytucji ubezwłasnowolnienia jest przede wszystkim ochrona interesów osoby, która nie jest w stanie w pełni samodzielnie pokierować swoim postępowaniem. Tymczasem pozbawienie możliwości głosowania może być odbierane jako forma sankcji dla tej grupy osób.

STAN PRAWNY:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) w **art. 62 ust. 1** stanowi: obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych (art. 62 ust. 2).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.) w **art. 12** stanowi: Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły lat trzynastu, oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie. W myśl **art. 13 § 1** osoba, która ukończyła lat trzynaście, może być ubezwłasnowolniona całkowicie, jeżeli wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, nie jest w stanie kierować swym postępowaniem. Na mocy § 2 dla ubezwłasnowolnionego całkowicie ustanawia się opiekę, chyba że pozostaje on jeszcze pod władzą rodzicielską.

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.) w księdze drugiej, w rozdziale 2 „Ubezwłasnowolnienie” reguluje postępowanie nieprocesowe w zakresie ubezwłasnowolnienia.

DZIAŁANIA POWIĄZANE:

„Przesłanki ubezwłasnowolnienia całkowitego są wymienione w art. 13 § 1 k.c. wyczerpująco i nie ma możliwości orzeczenia ubezwłasnowolnienia z powodu innych okoliczności. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, że w przepisie tym stwierdza się, iż osoba spełniająca przesłanki do ubezwłasnowolnienia „może być ubezwłasnowolniona”. To z kolei oznacza konieczność rozważenia celowości ubezwłasnowolnienia. Z orzecznictwa Sądu Najwyższego wynika, że powinno się uwzględniać cel instytucji ubezwłasnowolnienia, wyrażający się przede wszystkim w ochronie praw podmiotowych osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, co dotyczy zarówno ubezwłasnowolnienia całkowitego, jak i częściowego. Sąd może zatem zaniechać ubezwłasnowolnienia osoby chorej psychicznie, jeżeli ubezwłasnowolnienie to w większym stopniu osłabiłoby pozycję tej osoby, niż przyniosło jej pomoc. Z tych przyczyn orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu częściowym winno być poprzedzone ustaleniem, w prowadzeniu jakich konkretnie spraw potrzebna jest pomoc osobie cierpiącej na chorobę psychiczną lub inne zaburzenia psychiczne. Każdorazowo należy zatem badać okoliczności faktyczne danej sprawy tak, aby rozstrzygnięcie realizowało w najpełniejszy sposób interes osoby ubezwłasnowolnionej. Wymaga bowiem odnotowania, że interes osoby, której dotyczy ubezwłasnowolnienie, jej ochronę prawną i społeczną, należy uznać za nadrzędne dyrektywy orzekania o ubezwłasnowolnieniu.

Omawiane ubezwłasnowolnienie wywołuje skutki prawne manifestujące się w różnych sferach życia ubezwłasnowolnionego i regulowane różnymi aktami prawnymi. Ustanowienie opiekuna jest na pewno skutkiem doniosłym, ale nie jedynym. W sferze prawa cywilnego

przede wszystkim jest to skutek w postaci:

- braku zdolności do czynności prawnych, jaką posiadałaby ta osoba z uwagi na swój wiek; nie może ona zatem uczestniczyć w obrocie prawnym, lecz jej interesy w tym zakresie będą chronione przez dokonywanie stosownych czynności prawnych w imieniu tej osoby przez jej przedstawiciela ustawowego, czyli opiekuna;

- braku możliwości zawarcia małżeństwa (art. 11 § 1 k.r.o.), a gdyby osoba ubezwłasnowolniona całkowicie zawarła jednak małżeństwo – możliwość unieważnienia go z tego powodu na żądanie każdego z małżonków lub prokuratora (art. 11 § 2 i 3 k.r.o.);

- jeżeli ubezwłasnowolniony pozostaje w związku małżeńskim, skutkiem ubezwłasnowolnienia (całkowitego lub częściowego) jest powstanie *ex lege* pomiędzy nim a małżonkiem rozdzielności majątkowej (art. 53 k.r.o.);

- jeżeli ubezwłasnowolniony całkowicie jest mężem matki dziecka, co do którego przysługuje mu domniemanie małżeńskiego pochodzenia tego dziecka, a zapadł on na chorobę psychiczną lub zaburzenia psychiczne w ciągu terminu do wytoczenia powództwa o zaprzeczenie ojcostwa małżeńskiego, to powództwo to może wytoczyć jego opiekun; termin ten zaczyna swój bieg od dnia ustanowienia opiekuna i wynosi 6 miesięcy, a jeżeli opiekun powziął wiadomość o urodzeniu dziecka później, to termin ten liczy się od chwili powzięcia o tym wiadomości; gdyby jednak opiekun nie wytoczył takiego powództwa, to ubezwłasnowolniony może je wytoczyć po uchyleniu jego ubezwłasnowolnienia i termin dla niego wynosi 6 miesięcy od uchylenia ubezwłasnowolnienia, a jeżeli mąż powziął wiadomość o urodzeniu się dziecka później, to termin ten liczy się od daty dowiedzenia się o urodzeniu się dziecka (art. 64 k.r.o.). Podobne zasady dotyczą sytuacji, w której chodzi o zaprzeczenie ojcostwa ubezwłasnowolnionego męża matki przez matkę dziecka (art. 69 § 3 k.r.o.) oraz wniesienia przez ubezwłasnowolnionego męża matki powództwa o zaprzeczenie macierzyństwa (art. 61¹³ § 3, art. 61¹⁴ § 2 k.r.o.)¹.

Konstytucja RP wyodrębnia trzy kategorie osób niemających prawa wybierania: 1) osoby ubezwłasnowolnione, 2) osoby pozbawione praw publicznych oraz 3) osoby pozbawione praw wyborczych. Przy ustalaniu znaczenia wymienionych wyżej kategorii konstytucyjnych należy odwołać się do treści ustaw obowiązujących w chwili ustanowienia konstytucji – kodeksu cywilnego w przypadku ubezwłasnowolnienia, kodeksu karnego z 1969 r. w przypadku pozbawienia praw publicznych oraz ustawy z dnia 26 marca 1982 r.

¹ Fras M. (red.), Habdas M. (red.), Czub K., Gorczyński G., Janas A., Kalus S., Kaźmierczyk A., Łobos-Kotowska D.J., Maciejewska-Szałas M., Piniór P., Skubisz-Kępką K., Stańko M., Stojek G., Zakrzewski P., Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1-125), WKP, 2018.

o Trybunale Stanu w przypadku pozbawienia praw wyborczych. W przyjętej tu metodzie wykładni nie chodzi o ustalanie treści konstytucji poprzez odwoływanie się do zmieniających ustaw zwykłych, ale o wykorzystanie ówczesnych unormowań ustawowych jako potwierdzenia określonego znaczenia pojęć prawnych zastanych i użytych w 1997 r. przez prawodawcę konstytucyjnego. W podobny sposób Trybunał Konstytucyjny wyjaśniał znaczenie konstytucyjnego pojęcia ubezwłasnowolnienia w wyroku z 7 marca 2007 r., sygn. K 28/05: „Ponieważ pojęcia konstytucyjne mają autonomiczny charakter, a znaczenie poszczególnych terminów przyjęte w ustawach nie może przesądzać o sposobie interpretacji przepisów konstytucyjnych (...), istnieje potrzeba dokonania rekonstrukcji konstytucyjnego znaczenia instytucji ubezwłasnowolnienia. Ma ona charakter cząstkowy i w dużej mierze nawiązuje do istniejących już w momencie uchwalania konstytucji, dobrze ugruntowanych rozwiązań cywilnoprawnych. Przejawia się na dwóch głównych płaszczyznach. Po pierwsze, ubezwłasnowolnienie i wiążące się z nim ograniczenie praw publicznych wywiera istotne skutki w sferze konstytucyjnych praw politycznych osób ubezwłasnowolnionych. (...) Po drugie, osoby ubezwłasnowolnione powinny być zasadniczo traktowane jako osoby niepełnosprawne, którym należy się pomoc w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej (art. 69 Konstytucji)”².

INFORMACJE DODATKOWE:

Komisja Praw Człowieka, Praworządności i Petycji w 2018 r. rozpatrywała petycję P9-07/18, której przedmiotem było zagadnienie ubezwłasnowolnienia. Autor petycji postulował zmiany w Kodeksie cywilnym i Kodeksie postępowania cywilnego w celu zniesienia instytucji ubezwłasnowolnienia. Nadto wnioskował o wprowadzenie szczególnych regulacji dotyczących pobytu w ośrodkach pomocy społecznej (zgoda osoby na pobyt; prawnik z urzędu dla osób, które wyraziły chęć pobytu; instytucja pomocnika socjalnego).

Komisja Praw Człowieka, Praworządności i Petycji 7 czerwca 2018 r. rozpatrzyła petycję oraz przeprowadziła szeroką dyskusję nad jej postulatami. Senatorowie postanowili zwrócić się do Ministerstwa Sprawiedliwości o wyrażenie opinii o przedmiocie petycji. Komisja 4 października 2018 r. kontynuowała pracę nad petycją. Na posiedzeniu Komisji obecni byli przedstawiciele Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Do Komisji wpłynęły pisemne opinie Rzecznika Praw Obywatelskich, Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Polskiego Towarzystwa Psychicznego.

² Garlicki L. (red.), Zubik M. (red.), Derlatka M., Działocha K., Jarosz-Żukowska S., Łukaszczuk A., Sarnecki P., Sokolewicz W., Trzciniński J., Wiącek M., Wojtyczek K., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II, Wyd.Sejmowe, 2016.

Ustną opinię zaprezentowała przedstawicielka Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, która stwierdziła, że ze względu na rosnącą liczbę osób ubezwłasnowolnionych, niezbędne jest zniesienie tej instytucji. Ponadto wskazała, że w miejsce ubezwłasnowolnienia należy wprowadzić system wspierania w podejmowaniu decyzji dla osób u których istnieje taka potrzeba. W dyskusji senator Michał Seweryński stwierdził, że należałoby zastanowić się nad zaostrzeniem reguł orzekania o ubezwłasnowolnieniu przez sądy. Jednocześnie jednak podniesiono, że w określonych przypadkach niektóre osoby w sposób oczywisty, ze względu na swoje dysfunkcje i problemy zdrowotne potwierdzone medycznie, nie mogą kierować swoim postępowaniem. Dlatego też dla takich przypadków przewidziana jest instytucja ubezwłasnowolnienia o długiej tradycji. Senator Aleksander Pociąg dodał, iż dobro osób ubezwłasnowolnionych jest również zagwarantowane w Kodeksie karnym, który stanowi, że przy nadużyciach kuratorów przy podejmowaniu decyzji za osoby pozbawione zdolności do czynności prawnych grozi sankcja. W głosowaniu Komisja jednogłośnie zdecydowała o niepodjęciu dalszych prac nad petycją.

W Senacie RP 9 września 2020 r. odbyła się konferencja „Modele wsparcia osób z niepełnosprawnością intelektualną”. Otwierając konferencję Marszałek Senatu prof. Tomasz Grodzki zapewnił, że senatorowie są otwarci na podejmowanie zmian, które będą sprzyjać upodmiotowieniu osób niepełnosprawnych, a także poprawie ich sytuacji życiowej. Marszałek zapowiedział, że Senat przeanalizuje pokonferencyjne wnioski i rekomendacje i podejmie się ich ustawowej realizacji. Uczestnicy konferencji wskazywali przede wszystkim na potrzebę systemowego, holistycznego i podmiotowego podejścia do osób z niepełnosprawnością intelektualną.

W trakcie konferencji Rzecznik Praw Obywatelskich - dr hab. Adam Bodnar w swoim wystąpieniu poparł inicjatywę zniesienia instytucji ubezwłasnowolnienia, zaznaczył, że niezbędne jest zastąpienie tej instytucji innymi formami opieki nad osobą dorosłą. Rzecznik poparł także wiele wcześniejszych petycji obywatelskich wnoszonych w tej sprawie. Osoby z niepełnosprawnościami powinny mieć równe prawa we wszystkich dziedzinach życia. Ubezwłasnowolnienie to instytucja prawna, która powinna być już dawno zlikwidowana i zastąpiona systemem wspieranego podejmowania decyzji. Wprowadzenie nowego instrumentu to także realizacja postulatów organizacji pozarządowych, a przede wszystkim – wywiązanie się przez Polskę z zobowiązań Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami.

Z potrzebą likwidacji instytucji ubezwłasnowolnienia zgodził się również pełnomocnik

rządu ds. osób niepełnosprawnych – pan Paweł Wdówik.

Poseł na Sejm RP Anita Kucharska-Dziedzic 10 grudnia 2019 r. wystąpiła do Prezesa Rady Ministrów z interpelacją (interpelacja poselska nr 526) w sprawie wdrożenia rekomendacji Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Polski dotyczących Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. W odpowiedzi z 25 lutego 2020 r. Pełnomocnik Rządu ds. osób niepełnosprawnych –Paweł Wdówik poinformował, że z informacji uzyskanych z Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, iż aktualnie trwają prace analityczne dotyczące reformy instytucji ubezwłasnowolnienia i ewentualnego zastąpienia jej modelem wspierania podejmowania decyzji. Prace te mają charakter wewnętrzny. Z uwagi na szeroki zakres tych prac, nie sposób wskazać, ani terminu ich zakończenia, ani ich wyniku. Obejmują one całokształt zagadnień dotyczących osób ubezwłasnowolnionych.

Poseł na Sejm RP Krzysztof Piątkowski 4 grudnia 2020 r. wystąpił do Ministra Sprawiedliwości z interpelacją (interpelacja poselska nr 16071) w sprawie zniesienia instytucji ubezwłasnowolnienia i zastąpienia jej systemem wspieranego podejmowania decyzji. W interpelacji przypomniano informację Pełnomocnika Rządu ds. osób niepełnosprawnych z lutego 2020 r., że Ministerstwo Sprawiedliwości prowadzi aktualnie wewnętrzne analizy dotyczące reformy instytucji ubezwłasnowolnienia i ewentualnego zastąpienia jej modelem wspierania podejmowania decyzji, które obejmują całokształt zagadnień dotyczących osób ubezwłasnowolnionych. W związku z tym poseł wystąpił o udzielenie informacji jak przedstawia się 10 miesięcy później postęp prac i kiedy mogą przybrać one postać zmian legislacyjnych, czy przy ww. pracach i analizach kierowany przez Ministra Sprawiedliwości resort współpracuje z organizacjami zajmującymi się prawami osób z niepełnosprawnościami i konsultuje z nimi swoje koncepcje, czy Minister zamierza rekomendować rządowi uchylene instytucji ubezwłasnowolnienia zgodnie z rekomendacją Komitetu ds. Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ? (Na dzień przygotowywania niniejszego materiału na wskazaną interpelację nie udzielono jeszcze odpowiedzi.)

OPRACOWAŁA

Joanna Maria Leśniarek

WICEDYREKTOR

Danuta Antoszkiewicz